

УДК 351.74

Штриголь Д.В., к. мед. н., доцент, ХНУВС

ДИНАМІКА САМОВІДНОШЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ, СХИЛЬНИХ ДО СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті проаналізовано проблему самосвідомості, самовідношення у старшокласників, які мають схильність до аутоагресії, суїциду. Доведено, що старшокласники, схильні до суїцидальної поведінки, мають більш низькі показники самовідношення. Вони в більшому ступені спрямовані проти власного Я, критично ставляться до себе, ворожі стосовно себе, очікують негативне ставлення інших, не зацікавлені в собі, менш упевнені, не розуміють себе.

Ключові слова: само відношення, суїцид, вікова криза, міжособистісні відносини.

Постановка проблеми. За даними світової літератури, щодня більше 1000 молодих людей намагаються здійснити суїцид. Протягом останнього десятиріччя частота суїцидів у підлітків зросла майже в 3 рази. Самогубства є другою за частотою причиною смерті в молодості. Судові експерти вважають, що за безліччю випадків так званої «смерті внаслідок нещасного випадку» (в результаті автомобільних аварій, уживання токсичних препаратів або використання вогнепальної зброї) у дійсності хо-

ваються суїциди [3].

В даний час визначено, що основою виникнення суїцидальної поведінки в підлітковому і юнацькому віці є широкий перелік проблем, що не були розв'язані в дошкільному і молодшому шкільному віці, пов'язаних з особистісними особливостями дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відомо, що найважливішим особистісним утворенням, здатним тривалий час визначати характер поведінки людини, підкоряючи собі більш приватні психологічні характеристики, є самосвідомість, самооцінка. Процес цілісного розвитку особистості сполучений з поступовим усвідомленням дитиною самої себе як особистості. Відбувається процес поступового самопізнання, прояву в дитини переживання свого Я, що має складну структуру [1; 5]. Занижена, дисгармонійна самооцінка може істотно впливати на емоційний стан дитини. Тому можна припустити істотні відмінності самосвідомості в підлітків, схильних до суїцидальної поведінки. Аналіз літератури показав, що особливості самовідношення осіб, схильних до суїцидальної поведінки, вивчені недостатньо. Дослідження цього питання має безсумнівне практичне значення для профілактики суїцидальної поведінки, при проведенні кризової інтервенції.

Мета дослідження: вивчити динаміку самовідношення старшокласників з різним рівнем суїцидальної поведінки. Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

1. Порівняти самовідношення у старшокласників, схильних до суїцидальної поведінки, та у старшокласників, не схильних до неї.
2. Вивчити динаміку самовідношення старшокласників з різним рівнем суїцидальної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося в загальноосвітніх школах міста Харкова протягом 2004-2005 і 2005-2006 навчальних років. На першому етапі в дослідженні брало участь 150 десятикласників. За допомогою опитувальника суїцидальної поведінки [2] було виділено дві групи. Першу групу

склали 25 досліджуваних (11 хлопчиків і 14 дівчат), не схильних до суїцидальної поведінки, що набрали менше 10 балів за шкалою суїцидального рівня. Другу групу (експериментальну) склали 27 випробуваних (15 хлопчиків і 12 дівчат), схильних до суїцидальної поведінки.

Для вивчення особливостей самовідношення старшокласників використовували методику «Особистісний диференціал» [4] і тест-опитувальник самовідношення В.В. Століна [6].

Результати за кожним показником представляли як середня $\pm$ середнє квадратичне відхилення. Для математичної обробки більшості результатів використовували прикладні програми STATISTICA (Version 5.0) для “Windows-95”. Вірогідність розходжень визначали за критерієм t Стюдента. Для вивчення динаміки самовідношення й самооцінки використовували критерій Вілкоксона.

Результати дослідження. Показники самооцінки в підлітків-десятикласників наведені в табл.1. Її дані свідчать, що середні показники оцінки, сили й активності в експериментальній групі були трохи нижче, ніж у контролі (відповідно 3,7; 3,6; 4,3 проти 6,4; 5,4; 4,9 балів), але розходження виявилися статистично недостовірними.

Таблиця 1.

Самооцінка підлітків десятикласників,
схильних і не схильних до суїцидальної поведінки

Фактор	Не схильні до суїцидальної поведінки	Схильні до суїцидальної поведінки	t	Достовірні відмінності
Оцінка	6,40 $\pm$ 4,61	3,74 $\pm$ 5,08	1,9719	–
Сила	5,40 $\pm$ 4,46	3,56 $\pm$ 5,67	1,2935	–
Активність	4,88 $\pm$ 4,47	4,3 $\pm$ 6,65	0,366	–

Результати дослідження самовідношення підлітків-десятикласників наведені в табл. 2. Виявлені істотні розходження самовідношення за всіма шкалами опитувальника, за винятком шкали «відношення інших».

Таблиця 2.

Самовідношення підлітків десятикласників,
схильних і не схильних до суїцидальної поведінки

Шкала	Не схильні до суїцидальної поведінки	Схильні до суїцидальної поведінки	t	Достовірні відмін- ності
Інтегральне по- чуття	93,78 ± 5,92	68,94 ± 21,20	5,654	p<0,001
Самоповага	77,62 ± 16,18	45,68 ± 23,33	5,701	p<0,001
Аутосимпатія	89,28 ± 11,02	62,33 ± 27,77	4,532	p<0,001
Чекання позити- вного ставлення від інших	67,24 ± 26,56	45,78 ± 25,43	2,976	p<0,01
Самоінтерес	80,87 ± 16,31	64,19 ± 31,98	2,340	p<0,05
Самовпевненість	82,43 ± 14,06	47,91 ± 30,27	5,203	p<0,001
Ставлення інших	61,36 ± 32,03	58,20 ± 28,32	0,378	–
Самоприйняття	86,52 ± 18,61	55,36 ± 30,39	4,415	p<0,001
Самокерування	63,77 ± 20,64	49,43 ± 22,09	2,414	p<0,05
Самозвину- вачення	21,07 ± 16,54	48,82 ± 30,29	4,053	p<0,001
Самоінтерес як дія відносно вла- сного Я	79,52 ± 16,63	58,19 ± 31,84	2,99	p<0,01
Саморозуміння	68,84 ± 23,02	43,78 ± 26,02	3,67	p<0,01

Показники за шкалою «інтегральне почуття «за» або «проти» власного Я» значно нижче в експериментальній групі. Отже, підлітки, схильні до суїцидальної поведінки, більшою мірою спрямовані проти власного Я.

Низькі показники за шкалою «самоповага» свідчать про те, що підлітки, схильні до суїциду, менше вірять у свої сили, здібності, енергію, самостійність. Низькі показники за шкалою «аутосимпатія» показують, що підлітки, схильні до суїцидальної поведінки, не схвалюють себе в цілому, не довіряють собі і мають більш негативну самооцінку. Низькі показники за шкалою «чекання позитивного ставлення від інших» означають, що підлітки, схильні до суїцидальної поведінки, чекають заперечення їх-

ніх внутрішніх достоїнств, антипатії до своєї зовнішності [6]. За шкалами «самоінтерес», «самовпевненість», «самоприйняття», «самокерування», «саморозуміння», що відбивають готовність до внутрішніх дій відносно власного Я [6], середні показники в експериментальній групі також значно нижче, ніж у контрольній, а за шкалою «самозвинувачення», навпаки, вірогідно вище. Така структура самовідношення пояснює внутрішні механізми високого ризику суїциду, оскільки відіграє найважливішу роль в організації результативного керування поведінкою.

Результати вивчення динаміки самооцінки в підлітків, не схильних до суїцидальної поведінки, наведені в табл. 3. З неї видно, що в 11 класі достовірно збільшилися показники оцінки, сили і трохи виріс показник активності. Отже підлітки, не схильні до суїцидальної поведінки, стали значно краще сприймати себе як особистість. У них підвищилося усвідомлення себе як носіїв позитивних, соціально бажаних характеристик, підвищилася задоволеність собою, спостерігалася достовірне зростання самоповаги, самооцінки своїх вольових якостей.

Таблиця 3.

Динаміка показника самооцінки у групах підлітків,
не схильних до суїцидальної поведінки

Фактор	10 клас	11 клас	T	Z	Достовірні відмінності
Оцінка	6,40 ± 4,61	11,76±3,72	26,5	3,39 1	p<0,001
Сила	5,40 ± 4,46	8,36 ± 4,25	79,5	2,01	p<0,05
Активність	4,88 ± 4,47	7,16 ± 4,20	98,5	1,72	–

Істотних змін самовідношення у групі підлітків, не схильних до суїцидальної поведінки, не відбулося (табл. 4).

Інша динаміка самооцінки, а саме тенденція до зниження самооцінки вольових якостей та активності спостерігалася в підлітків, схильних до суїцидальної поведінки (табл. 5).

Таблиця 4.

Динаміка показників самовідношення у групах підлітків,
не схильних до суїцидальної поведінки

Шкала	10 клас	11 клас	T	Z	Достовірні відмінності
Інтегральне почуття	93,74±5,91	86,93±14,34	84,5	1,36	—
Самоповага	77,61±16,12	67,73±24,96	83,5	1,39	—
Аутосимпатія	89,28±11,07	83,74±15,90	106,0	0,973	—
Чекання позитивного ставлення від інших	67,24±26,56	64,30±31,43	118,0	0,608	—
Самоінтерес	80,87±16,31	72,99±24,45	50,00	1,254	—
Самовпевненість	82,42±14,00	80,51±17,98	92,0	0,120	—
Ставлення інших	61,35±32,01	64,63±31,60	128,0	0,304	—
Самоприйняття	86,52±18,60	81,48±20,17	33	0,87	—
Самокерування	63,77±20,62	63,19±20,51	84	0,005	—
Самозвинувачення	21,06±16,54	17,90±14,77	80	0,914	—
Самоінтерес як дія відносно власного Я	79,52±16,63	72,65±24,59	52,0	1,159	—
Саморозуміння	68,64±23,01	66,58±27,01	109,0	0,226	—

Таблиця 5.

Динаміка показника самооцінки у групах підлітків,
схильних до суїцидальної поведінки

Фактор	10 клас	11 клас	T	Z	Достовірні відмінності
Оцінка	3,74 ±5,08	3,11 ±4,70	159,5	0,406	—
Сила	3,55 ±6,7	0,70 ± 4,99	111,5	1,625	—
Активність	4,29 ±6,65	1,62 ± 5,17	109,0	1,439	—

Результати вивчення динаміки самовідношення в підлітків, схильних до суїцидальної поведінки, наведені в табл. 6. Спостерігається тенденція до зниження показників за шкалами «інтегральне почуття» і «ставлення інших», а також достовірне

зниження показників за шкалами «очікуване позитивне ставлення від інших», «самоінтерес».

Таблиця 6.

Динаміка показників самовідношення у групах підлітків,
схильних до суїцидальної поведінки

Шкала	10 клас	11 клас	T	Z	Достовірні відмінності
Інтегральне почуття	68,93±21,20	54,91±25,99	109,5	1,676	–
Самоповага	45,67±23,33	37,60±20,57	104,5	1,30	–
Аутосимпатія	62,23±27,77	60,72±29,20	181,5	0,180	–
Очікування позитивного ставлення від інших	45,77±25,42	25,20±23,50	65,0	2,428	p<0,05
Самоінтерес	64,14±31,97	38,71±32,20	73,5	2,395	p<0,05
Самовпевненість	47,91±30,27	50,34±28,83	171,0	0,114	–
Ставлення інших	58,19±28,32	40,46±32,82	76,5	1,870	–
Самоприйняття	55,35±30,38	54,97±30,50	162,0	0,01	–
Самокерування	49,43±22,09	41,24±20,36	57,0	1,529	–
Самозвинувачення	48,81±30,29	35,61±23,50	85,5	1,596	–
Самоінтерес як дія відносно власного Я	58,18±31,84	32,40±27,42	50,5	2,84	p<0,01
Саморозуміння	43,77±26,02	51,48±24,51	132,0	0,82	–

Отже, у групі підлітків, схильних до суїцидальної поведінки, за рік відбулося значне зниження самоінтересу як дії відносно власного Я, чекання позитивного ставлення від інших і намітилася тенденція до зниження інтегрального показника самовідношення.

Отримані результати можна використовувати для проведення психопрофілактики та психокорекції суїцидальної поведінки. Профілактичну роботу доцільно направити на відомі джерела формування самовідношення: оцінку інших людей, референтну групу, актуальні порівняння з іншими, порівняння реального та ідеального Я, оцінку результатів своєї діяльності.

Висновки

1. Підлітки, схильні до суїцидальної поведінки, мають більш низькі показники самовідношення. Вони більшою мірою спрямовані проти власного Я, критично ставляться до себе, ворожі стосовно себе, очікують негативне ставлення інших, не зацікавлені в собі, менш упевнені, не розуміють себе. Така структура самовідношення утруднює ефективне управління собою у кризових ситуаціях, збільшує ризик суїцидальної поведінки.

2. На закінчення школи в підлітків, що схильні до суїцидальної поведінки, не відбувається становлення стабільного позитивного самовідношення, рівень якого знижується. Це свідчить про порушення формування позитивної ідентичності, що в майбутньому може утруднювати особистісне самовизначення та соціально-психологічну адаптацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитания. – М.: Прогресс, 1986. – 421 с.

2. Вашека Т.В. Профілактика самогубства серед підлітків: методика для вимірювання суїцидальної поведінки // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №4. – С.53-57.

3. Психологія суїциду / За редакцією В.П. Москальця. – К.: „Академвидав”, 2004. – 286 с.

4. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ–М», 2002. – 672 с.

5. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. Учебное пособие для вузов. – М.: «Школа-Пресс», 1995. – С.192-194.

6. Столин В.В., Пантелеев С.Р. Общая психодиагностика. – М., 1987. – 264 с.